

Stenestad kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2015-06-26

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Stenestad kyrka

Kågeröd-Röstånga församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Stenestad socken, Svalöv Stenestad 28:1-husnr 1, Svalöv kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Stenestad ligger på Söderåsen och är åsens enda by, den tillhör Svalövs kommun men ligger två mil från centralorten.

Mänsklig aktivitet har funnit i Stenestad sen stenåldern. Under järnåldern bildades de första bysamhällena eller fasta ensamgårdar i området. En ovanlig gravsättning från järnåldern är hittad öster om Stenestad, en ”treudd”, en tresidig stensättning. Det höga läget på Stenestad var attraktivt för bosättning och skogen var en stor inkomstkälla. Stenestad skiljde sig från det vanliga mönstret med ensamgårdar i skogsbygd genom att vara flergårdsbyar under medeltiden. Stenestad hade en ovanligt stor koncentration av människor när kyrkan byggdes. Eventuellt var platsen där kyrkan byggdes tidigare en hednisk kultplats som cisterciensermunkarna på Herrevads kloster ville ta bort spåren av.

Under 1600- och 1700-talet var trycket stort på skogen efter virke och betesmark, Söderåsen beskrivs som skoglös. Vid 1800-talets början hade befolkningen minskat. Stenestad bestod bara av fem hemman och var en fattig by. Under 1800-talets andra hälft började återväxten av skogen. Befolkningen ökade till 800 personer i början av 1900-talet och byn blomstrade. Stenestad påverkades mindre än andra byar av enskiftet, gårdarna låg kvar kring kyrkan. Under mitten av 1800-talet byggdes många av de så kallade gatehus, hus byggda längs gatan, som fortfarande finns kvar. Här anlades bland annat mejeri, två skolor och två handelsbodas. I slutet av 1800-talet fanns diskussioner om att riva kyrkan men det blev inte av eftersom den upplevdes som relativt stor och ljus.

På 1960-talet lades skolorna ner och på 1980-talet försvann affärerna.

Idag är Stenestad en sammanhållen by med äldre gatehus längs vägarna. Här finns en plantskola, en hästklinik, hantverkare, en kaffestuga och en hembygdsförening.

Kyrkan är Skånes högst belägna kyrka 188 m över havet.

Kyrkan ligger inom fornlämning Stenestad 36:1, som utgörs av Stenestads gamla bytomt. Stenestad är utpekad som särskilt värdefull kulturmiljö av Länsstyrelsen eftersom den är representativ för hur de små kyrkbyarna kom att gestaltas under

1800-talet.

Kyrkogården gränsar mot väster och söder mot beteshagar. På norrsidan går en väg med några hus och mot öster går en väg och byn ligger öster om kyrkan. I närheten ligger den gamla skolan som numera är bibliotek och används för kyrkkaffe.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans byggdes i slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet och bestod då av långhus, kor och absid. Inget torn fanns. Kyrkan hade två entréer mot norr resp. söder. Fönstren var små, satt högt och hade omfattningar av räfflat tegel.

Taket var sannolikt blytäckt. Invändigt hade kyrkan plant innertak av trä.

Under 1400-talet slogs valv i kyrkan, ett stjärnvalv och ett korsvalv i långhuset och ett korsvalv i koret. Någon gång under medeltiden byggdes ett vapenhus utanför sydportalen. En klocka göts i slutet av 1400-talet. Klockan hängde i en fristående klockstapel på kyrkogården.

1806 byttes korets blytak till spåntak av ek och taklaget iståndsattes med nytt virke. Kyrkans murar mot norr och söder togs delvis ned och murades upp igen 1807. 1841 fick långhuset nytt taklag och spåntak.

1848 gjordes en omfattande restaurering under ledning av domkyrkoarkitekt C G Brunius. Kyrkans västtorn byggdes och den fristående klockstapeln revs. Ingång gjordes genom tornets västra sida. Vapenhuset revs och sydportalen sattes igen. En ny ingång gjordes också i öster till sakristian. Nya större fönsteröppningar togs upp. Ny inredning gjordes med nya bänkar, predikstol, altarring, altare, kors och skärmvägg. Byggnadsarbetena på kyrkan var dåligt genomförda med undermåligt material och tornet behövde snart repareras. Rättegången gentemot byggmästaren pågick under flera år. 1856 sattes en ny orgel in och läktaren byggdes om. Gjutjärnsbågarna sattes sannolikt in under sent 1800-tal.

1935 gjordes en inre renovering efter handlingar gjorda av arkitekt Eiler Græbe. Bänkarna byggdes om, nytt golv lades under bänkarna och altarrunden. Bänkar, predikstol, läktare och flera snickerier målades om.

1948 byttes till tegeltak på långhus och kor och taklaget reparerades.

1973 renoverades kyrkan invändigt. Hela kyrkans inredning målades om.

1982, 1993 och 2010 har fasaderna renoverats och målats.

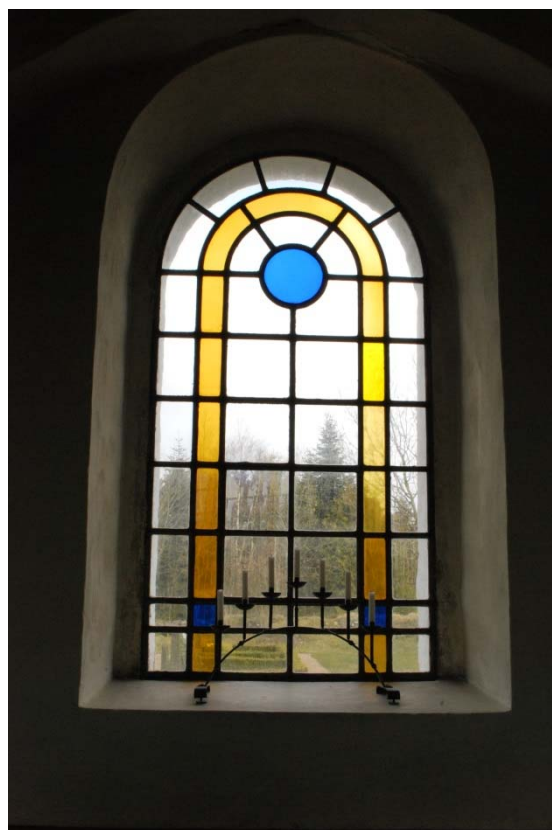
Exteriör

Kyrkobyggnaden består av ett torn i väster med kvadratisk grundplan, ett långhus med samma bredd som tornet och ett lägre och smalare kor med absid. Kyrkan är spritputsad och vitmålad.

Långhusets och korets ursprungliga murar är av obearbetad eller kluven gråsten. I öster i långhuset finns en hörnkedja av sandsten. Runt de ursprungliga fönsteröppningarna ovan valven finns inslag av räfflat tegel och granit. Tegel var ett nytt och exklusivt material vid 1100-talets slut. Närheten till och kontakter med Herrevads kloster kan vara anledningen till tillgången på detta material. De nya fönster och dörrupptagningar som är gjorda på 1800-talet har omfattningar av rött handslaget tegel. Tornet är byggt av kluven gråsten och gavelröstena av rött tegel. Ingen synlig sockel finns på kyrkan men på absiden finns dock en synlig sula med några uppstickande tuktade gråstenar som är svartmålade.

Tornet från 1848 i väster.

Gjutjärnsfönster.

Entréerna är i väster och öster genom rundbågiga öppningar med tegelomfattningar. Dessa har liksom fönsteromfattningarna ursprungligen varit oputsade med synligt

murverk och vitmålade fogar. Detta utseende var det som Brunius förespråkade. Båda dörrarna är rakslutna med halvcirkelformat överljusfönster. Dörrarna är klädda med pärlspont. En granithäll ligger framför västra entrén. Handtaget på västporten är av järn med bladformer.

Under ett fönster på långhusets södra sida syns en utbuktning i muren som markerar läget för den ursprungliga sydportalen.

Fönsteröppningarna är stora och rundbågiga med gråmålade gjutjärnsbågar. Bågen är spröjsindelad i ett rutmönster. Glaset är ofärgat med inslag av ett fält med gult och en cirkel med blått glas. Både gammalt och nytt glas finns. Solbänkarna är platsgjutna av betong och målade.

Konturerna av två ursprungliga fönsteröppningar finns markerade i putsen på norr och södersidan på långhuset.

I tornet finns ett runt fönster med en båge av trä. Dubbla ljudöppningar finns åt tre väderstreck i tornet. Öppningarna är rundbågiga och utförda med tre mursprång. Luckorna är tjärade parluckor av brädor. Tornets gavlar har rundbågiga blinderingar, i dessa finns små ljusöppningar med råglas. Flera ankarjärn finns i tornets fasad. Järnen förankrar dragbjälkar i tornet.

Torngavlarna är trappade och försedda med en rundbågsfris.

Koret har en sekundär takgesims av två utkragande skift tillkommen på 1800-talet. Långhuset har en takfotsbräda, absiden saknar gesims.

Långhus, kor och torn har sadeltak och är täckta av enkupiga röda tegelpannor. Absidens kägeltak är av gråmålad, galvad plåt. Takrännorna är av koppar medan stuprören är utbytta till svart plåt. Torntaket kröns av en järnspira med en glob och ett latinskt kors.

Interiör

Det lilla vapenhuset i väster har golv av gulrött tegel, slätputsade och kalkade väggar och gråmålat brädtak som är orgelläktarens undersida. I ena hörnet av rummet finns en trappinbyggnad med uppgång till orgelläktaren och tornet. Mot öster begränsas rummet av en gråmålad brädvägg. I träväggen sitter en gråmålad pardörr med fyllningar som leder till kyrkorummet.

I långhuset går man in under orgelläktaren i ett litet "förrum". Här finns psalmböcker, den gamla kyrkklockan och ett bord med broschyrer. Långhuset upptas av slutna bänkkvarter på ömse sidor om mittgången. Predikstolen står på långhusets sydöstra sida och predikstolen på nordöstra sidan.

Långhuset mot altaret i öster.

Långhusets väggar och valv är putsade och vitkalkade. Vid bänkkvarteren har ytterväggarna en träpanel på nedre delen av väggen upp till bänkarnas ovankant. Golvet i långhusets mittgång är täckt av viktoriaplattor i svart och grått lagda i diagonalmönster och schackrutigt. Längs kanterna löper två svarta bårder. Under bänkarna finns ett lackat brädgolv och under orgelläktaren ligger ett rött tegelgolv.

Tornets bottenvåning, långhusets västra del och koret täcks av kryssvalv och långhusets östra del av ett stjärnvalv. Valven är murade av tegel i halvsten. Långhusets valvbågar och ribbor utgår från murade pilastrar med kragband bestående av två utkragande tegelskift med en platt emellan. Stjärnvalvet har inga synliga valvkappor utan ser ut som en kupol med tunna ribbor utanpå. De tunna ribborna bildar en åttkantig stjärnform.

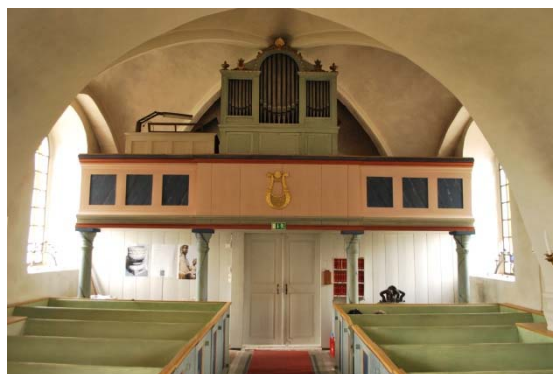
Synliga rester av medeltida sidoaltare finns i långhusets nordöstra hörn, som är en utbyggnad vid valvpelarens nedersta parti. Valvpelaren är murad ovanpå altaret som alltså är äldre.

Koret har golv av viktoriaplattor liksom långhuset, innanför altarringen är golvet förhöjt, av betong och täckt av heltäckningsmatta. Ingången till koret är genom en slätputsad rundbågig triumfbåge. Valvbågen är antagligen murad av granit.

Korvalvets sköld- och gördelbågar samt ribborna utgår från murade pilastrar med kragband. Valvribborna är firsidiga, en halvstens tjocklek och avsmalnande ned mot pilastrarna. Sköldbågarna är murade med en tegelstens tjocklek och en rundstav som följdskift. I valvkrönet avslutas ribborna med en kvadratisk slutsten. Inga eventuella kalkmålningar är framtagna.

Stjärnvalv i långhuset.

Långhuset mot läktaren i väster

I tribunbågen som skiljer koret från absiden står en skärmvägg vilken är en del av altaruppställningen. Sakristian finns i absiden. Skärmväggen är uppbyggd med gotiserande arkitektoniskt formspråk bestående av fyra rundbågar med vardera två spetsbågar. Mellan rundbågarna syns förgyllda treklöverblad. Väggen kröns av en upp och nedvänd rundbågelist. Den norra rundbågsblinderingen är en dörr in till sakristian.

Sakristians golv är av gjuten betong. Absiden täcks av ett hjälmvalv troligen byggt av gråsten. Väggar och valv är putsade och vitkalkade. En dörr leder till kyrkogården. Ytterdörren är försedd med en raksluten innerdörr med fyllningar.

Orgelläktaren i väster bärs av ett bjälklag som vilar på fyra runda, marmorerade pelare. Läktarbarriären är av beige ådringsmålat trä med marmorerade blå spegelfyllningar. I mitten finns en utanpåliggande förgylld lyra av trä. Barriärens sidor är avfasade för att inte dölja långhusets fönster och är utformade som ett trågaller.

Tornets bottenvåning är vapenhus och en del av långhuset, våning två upptas av valvets ovansida och saknar bjälklag. Tredje våningen är klockvåningen med brädgolv och putsade och kalkade väggar. Gavelspetsarna av tegel är putsade men inte kalkade. Tornet är förstärkt med dragbjälkar och strävor. Bjälkarna är förankrade med ankarjärn i muren. Klockvåningen upptas av klockbockar, två av ek från 1800-talet och en av fur från 1960, samtida med den nya klockan.

Från andra våningen leder en öppning in till långhusets vind. Valven är oisolerade. Ingen gångbrygga finns. Långhusets och korets taklag består av sparrar, hanband samt

stödben och takfotstassar på två respektive ett remstycke vid murkrönet. Absidens taklag är inte tillgängligt.

Inredning och inventarier

Altaret, av okänd ålder, är av målade breda plankor med altarskiva av trä. Altaret är ihåligt med en öppning på baksidan där ett skåp med textilier står.

Altarringen, från 1848 av C G Brunius, är sjukantig och uppbyggd av kryss i rektanglar av marmoreringmålat trä. Knäfallet är tygklätt.

Dopfunten är av sandsten från romansk tid. Skålen har raka kanter, avrundade mot basen. Övre kanten är dekorerad med en relief av rundbågar med ett band i nederkant. Dopfunten står på en attiskt formad bas ovan en fyrkantig platta.

Predikstolen från 1848 är ritad av C G Brunius. Dekormåleriet är gjort av Stina Håfström 1973. Sockeln består helt eller delvis av ett medeltida altare. Korgen har fyra sidor med blåmålade rundbågsfält dekorerade med rostänglar, inspirerat av psalmen ”det är en ros utsprungen”. Den profilerade överdelen är målad i blått, rött och brunt. I nederkant finns ett utsågat bågfält.

Bänkinredningen är sluten och troligen från 1848 men ombyggd 1936, då man lutade ryggstöden och breddade sitsarna. 1973 målades bänkarna om och dörrarna dekorerades av Stina Hofström. Bänkarna är ådringsmålade och dörrarna är dekorerade med målningar av blommor. Motiven är inspirerade från psalmen ”i denna ljuva sommartid”. I bänkarna ligger sittdynor.

Orgeln, från 1931, är byggd av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Fasaden är från 1857 och ritad av arkitekt J.A. Hawerman. Fasaden med gustavianskt arkitektoniskt formspråk är tredelad med synliga pipor och målad i ljust grönt med förgyllda detaljer. Mittpartiet har en rundbåge medan sidopartierna är raka. (Hawerman var arkitekt vid Överintendentsämbetet och ritade ca 100 ny- och ombyggnader av kyrkor i Sverige, bl. a Härnösand domkyrka.)

Klockorna är alla av malm. Lillklockan är gjuten 1941 av M.E. Olssons klockgjuteri i Ystad. Den har dekor i form av en akantusfris samt inskription. Storklockan från 1960, gjuten av samma gjuteri, har inskription och dekor av Jesus som välsignar en knäböjande kvinna. Dessutom finns en klocka som inte används längre. Den är från 1496 men omgjuten 1754. Sedan 1942 står den under orgelläktaren.

Övrigt

På altaret står ett klöverbladsformat kors av ek från 1848 av C G Brunius. Korset står på en i två avsatser uppbyggd fot.

En medeltida träskulptur från omkring 1250 av Madonnan med Jesus som tillhört kyrkan finns nu på Statens historiska museum.

Dopfunten.

Predikstolen.

Kyrkogården

Kyrkan låg tidigare mitt på kyrkogården. 1936 utökades kyrkogården mot väster.

Gamla kyrkogården omgärdas av en kallmur på alla sidor. Östra sidan kantas av lindar och norra och södra sidan av askar. Den nyare delen omges av bokhäckar.

Metallgrindar finns på östra sidan i muren och på västra sidan i häcken. En ingång finns även vid kapellet i nordväst. I den gamla stenvuren mellan nya och gamla kyrkogården finns öppningar utan grindar. Kyrkan ligger i singel och gångarna är belagda med singel.

Kyrkogården är uppluckrad och splittrad med olika typer av gravplatsomfattningar. Buxbomskantade, stenomgärdade, järnstaket eller direkt i gräset förekommer. På södra sidan finns de större gravarna med obelisker, naturromantiska gravar som

stubbe och avbrutna trädstammar. Längs södra muren finns ett lapidarium med flera gamla gravstenar och också många järnkors. På norrsidan är stora delar gräsbevuxet men också en rad med nyare gravar med liggande stenar finns här.

På den nya delen är stenarna huvudsakligen låga och horisontella. Här finns också en minneslund med gräsmatta, sorgeträd och en ljusbärare. Kistbegravningar får bara ske på nya delen eftersom jordlagret på den äldre delen är för tunt för kistor. På nya delen finns dels buxbomsinramade gravplatser med singel och gravstenar i rader i gräsmattan med endast liten planteringsyta framför stenen.

Den vanligaste yrkesbenämningen på gravstenarna är lantbrukare.

Kyrkogården på södersidan.

Kyrka och kyrkogård på norrsidan.

Byggnader på kyrkogården

Ett f.d. begravningskapell, byggt 1946 och ritat av Arvid Fuhre, ligger i gränsen mellan nya och gamla kyrkogården på norrsidan. Kapellet är vitputsat och har ett brant valmat tegeltak. Kapellet är tänkt att användas som ett litet museum i framtiden. Utanför kapellet finns en kort mur som är murad med bruk till skillnad från övriga murar som är kallmurade. En länga med förråd, wc och personalutrymme med fasad av röd träpanel och sadeltak med tegelpannor ligger väster om nya kyrkogården.

Kulturhistorisk karaktärisering för Stenestad kyrkoanläggning

Stenestad ligger på den skogsklädda Söderåsen. Kyrkan är naturskönt belägen omgiven av betesmarker åt två håll. Dagens Stenestad är en sammanhållen by med de två före detta skolorna och gatehus längs vägarna.

Kyrkan är den högst belägna i Skåne, 188 m över havet. Kyrkogården är vackert omgärdad av stengårdsgårdar och lövträd och på den utvidgade delen av bokhäckar. Gravarna omges av buxbom, stenramar, järnstaket eller står direkt i gräs.

Gravplatserna har tunnats ut genom åren vilket ger kyrkogården ett delvis splittrat intryck.

Kyrkan har exteriört en ålderdomlig karaktär. Dess planform är typiskt romansk med långhus, lägre och smalare kor och absid. Kyrkan är byggd under sent 1100-tal eller 1200-tal. Den har skonats från utbyggnad med korsarm, som ofta tillfogats kyrkorna på 1800-talet. Planformen ger en god bild av en medeltidskyrka. Det medeltida murverket är byggnadshistoriskt betydelsefullt. Inslaget av räfflat tegel runt de ursprungliga romanska fönsteröppningarna, synligt på vinden var ovanligt vid denna tid och visar på inflytande och kontakter med Herrevads kloster. Räfflat tegel upphör före 1300-talets början.

1848 byggdes västtornet av C G Brunius. Tornet med trappgavlar är rikt dekorerat med blinderingar och typiskt för Brunius. De nuvarande fönsteröppningarna är typiska för nyromanskt 1800-tal. Brunius var mångbegåvad och bl. a domkyrkoarkitekt, professor i grekiska, kyrkoherde, konsthistoriker och debattör. Han dominerade kyrkobyggnaden under mitten av 1800-talet i Skåne. Han ritade fem helt nya kyrkor och gjorde om ett 60-tal. Brunius förespråkade medeltidsstilen och gick på tvärs mot den förhärskande nyklassicismen som Överintendentsämbetet förespråkade. Denna statliga myndighet hade ansvaret för utformningen av nya kyrkor, men Brunius tog inte alltför stor hänsyn till dem.

Interiören präglas av inredningen från 1800-talet. Brunius har ritat predikstol, altarring, altare med kors och skärmvägg. Det var typiskt för Brunius att avskilja sakristia i koret. Det är ovanligt att Brunius disposition med skärmvägg är bevarad liksom hans altarkors. Brunius förordade vanligen enkla altarprydnader, och menade att symbolisk konst skulle ges företräde framför figurframställande. Bänkar och predikstol har en ny färgsättning från 1935 med dekormålning från 1970-talet. Dekormålningen har bristande konstnärligt värde.

Medeltiden representeras av valven med ett ovanligt och vackert stjärnvalv med mycket tunna ribbor som bildar en åttauddig stjärna. Dopfunten är det enda medeltida inventariet som finns kvar.

Rekommendationer

- Kyrkogårdens avgränsning med välbevarade gårdsgårdar och lövträd är karaktärskapande och bör värnas. En vård och underhållsplan för kyrkogården bör göras för att få ett helhetsgrepp över kyrkogården. För att kunna läsa historien bör gravstenar bevaras på sina ursprungliga gravplatser. Kyrkogården blir splittrad med som nu gräsytor mellan gravplatserna.
- Byggnadens yttre svarar mot bilden av den skånska, medeltida kyrkan med vit-

putsade murar, rundbågiga fönster och enkla detaljer. Det är av vikt att denna gestaltning vidmakthålls.

- Stjärnvalvet som är ovanligt bör värnas. Vid en framtida renovering vore det intressant att plocka fram eventuella kalkmålningar i valven.
- Rester av ovanligt räfflat tegel runt romanska öppningar bör värnas.
- Traditionella material och metoder bör användas vid renovering av kyrkan.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och delar av kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Stenestad 36:1. Fornlämningen utgör Stenestad gamla bytomt och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Stenestad är klassad som särskilt värdefull kulturmiljö av länsstyrelsen. Stenestad ligger på Söderåsen som är riksintresse för naturvård och riksintresse för friluftsliv.

Källor och litteratur

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Underhållsplan för Stenestad kyrka, 2010-09-17, Wikerstål Arkitekter AB (2010), Helsingborg

Söderåsbygden från ovan, Bertil Hagberg, Ängelholm 2011

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, Riksantikvarieämbetet Fornsök, hämtad 2015-04-07

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, Lantmäteriet, hämtad 2015-04-07

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/svalov/Pages/Stenestad.aspx> hämtad 2015-04-09

[http://www.bth.se/fou/cuppsats.nsf/all/05c04811486b8f9bc1256ede004d60d2/\\$file/Omr%C3%A5desbest%C3%A4mmelser%20of%C3%B6r%20Stenestadsbygden.pdf](http://www.bth.se/fou/cuppsats.nsf/all/05c04811486b8f9bc1256ede004d60d2/$file/Omr%C3%A5desbest%C3%A4mmelser%20of%C3%B6r%20Stenestadsbygden.pdf)
Områdesbestämmelser för Stenestadsbygden - en kulturbygd värd att skydda. Johan Nilsson, examensarbete 2004, hämtad 2015-04-09

Intervju med representanter från Kågeröd-Röstånga församling, möte 2015-04-13.

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Stenestad kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson (rapportförfattare, foto och inventering), Arkitekt SAR/MSA,
Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-04-08 Färdigställd rapport: 2015-06-26